CONSTRUCŢIA RETORICĂ A *FRICII* ÎN *LEGENDA DUMINICII*

LA CONSTRUCTION RHETORIQUE DE LA *PEUR* EN *LEGENDA DUMINICII*

(Résumé)

L'article remet en discussion la fonction discursive des émotions. On soutient l'idée que tous les textes impliquent une dimension subjective, qui établie la relation entre un message et le récepteur virtuel. De ce point de vue, on propose une analyse rhétorique-stylistique de la composante affective présente dans un texte représentatif pour la culture roumaine ancienne, *Legenda duminicii.* L'affect prototypique qui domine la construction pathémique du texte est *la peur* (roum. *frică*), émotion couramment activée dans le contexte religieux et, plus largement, dans le cadre culturel et mentalitaire de l'ancienne époque. Méthodologiquement, l'analyse a pour but l'identification des marqueurs et des mécanismes pathémiques, lexico-sémantiques et rhétorique-stylistiques, par lesquels l'affect *peur* (*frică*) est focalisé dans l'espace pluridimensionnel du texte (et du contexte où il s'intègre). L'analyse met en évidence le rôle essential et définitoire que la composante pathétique peut le détient dans la construction rhétorique d'un discours et l'étroite relation avec le contexte culturel spécifique, qui valorise affectivement certains topiques.

Cuvinte-cheie: afectivitate, pathos – pathemizare, micro-scenariu afectiv, tipar retoric, repetiţie.

Mots-clés: affectivité, pathos – pathémisation, micro-scénario affectif, schéma rhétorique, répétition.

1. Preliminarii teoretice. Funcţionarea retoric-argumentativă a emoţiei

Problema funcţionării retoric-discursive a emoţiilor este o temă care cunoaşte un viu interes în literatura de specialitate din ultimii ani, implicând o redescoperire şi o reinterpretare a principiilor de bază ale retoricii antice.

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

Rolul retoric-argumentativ de tip special al afectelor la nivelul unui discurs a fost, pe de o parte, contestat, pe de altă parte, susţinut şi justificat cu date oferite de discipline conexe şi complementare, care iau în discuţie atât componenta lingvistică, a enunţului propriu-zis, cât şi dimensiunea extralingvistică, contextul mai larg al enunţării (caracterizat prin anumite trăsături sociologice, psihologice, antropologice şi culturale)[1].

Premisa fundamentală este aceea că orice discurs implică o componentă subiectiv-afectivă, care delimitează relaţia dintre emiţător, receptor şi mesaj; această dimensiune se poate actualiza sub forma unui mecanism retoric-argumentativ de forţă, putând determina întreaga construcţie a discursului în cauză. Altfel spus, efectul pathemic vizat[2] (Charaudeau 2000: 140) impune o anumită organizare de ansamblu a discursului şi o anumită selecţie a mijloacelor de expresie, în acord cu subiectul şi cu fundalul cultural şi mental pe care se proiectează; în termenii retoricii clasice, selecţia *pathosului* drept mecanism argumentativ de bază poate determina o anumită reprezentare în plan sintagmatic (*dispositio*) şi paradigmatic (*elocutio*) (o anume compoziţie/structurare a materialului în economia discursului în cauză, căreia îi corespunde o anume selecţie lexicală şi figurativă).

Din această perspectivă, în analiza discursivă a emoţiilor trebuie avute în vedere două dimensiuni specifice acestora:

(1) dimensiunea ***cognitivă***, ***intenţională***. Emoţiile nu sunt simple pulsiuni organice, ci modalităţi specifice de *evaluare* a realităţii. În cazul emoţiilor se vorbeşte de *raţionalitate subiectivă* (Charaudeau 2000: 130).

(2) dimensiunea ***culturală***. Emoţiile se înscriu într-un ***cadru social-cultural*** determinat, variabil diacronic şi diatopic; emoţiile sunt forme de evaluare a individului, dar în strânsă dependenţă de cadrul cultural, de valorile comunitare şi de normele sociale şi de evaluare afectivă care ghidează la un moment dat o societate.

La nivel discursiv, elementele cu potenţial afectogen, *pathemele,* se pot actualiza într-o dublă ipostază[3]:

[1] Pentru o sinteză a problematicii afectivităţii din perspectivă interdisciplinară, vezi Stoica 2012 b: 17-111.

[2] *Pathosul*, dimensiune retorică fundamentală, orientată către receptor, implică actualizarea discursivă a emoţiei şi este decodabil pe baza prezenţei unor mecanisme de *pathemizare*. Charaudeau (2000: 140) propune introducerea *efectului de pathemizare*, dependent de contextul în care apare, în categoria altor posibile efecte paralele generate de un enunţ: cognitiv, pragmatic, axiologic etc. *Pathemizarea* este efectul obţinut prin selecţia anumitor *topoi* cu *potenţial afectogen*, proiectaţi pe fundalul *cultural* şi *mental* activ la un moment dat într-o comunitate şi puşi în valoare prin selecţia atentă a elementelor *lexicale* şi a *mijloacelor retorice* (Stoica 2012 b: 85).

[3] Vezi şi Stoica 2010: 182-185.

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

(a) *explicit, lexicalizat* (*emoţie denotată*, Kerbrat-Orecchioni 2000; *descrisă* (*described emotion*) Ungerer 1997, *désignation directe de l'émotion*, Plantin 1998); în acest caz emoţiile sunt indicate direct prin cuvinte aparţinând câmpului lexico-semantic al afectivităţii: *dragoste, ură, mânie* etc., conturând în mod transparent un univers afectiv specific (disforic/euforic);

(b) *implicit, nelexicalizat: emoţie reconstituibilă contextual* (*conotată*; *evocată* (*invoked emotion*) Ungerer 1997, *désignation indirecte de l'émotion*, Plantin 1998, vezi şi Plantin 2011: 142-159). În acest caz, informaţia afectivă trebuie reperată şi recuperată printr-o analiză efectuată pe două paliere constitutive şi complementare: lexical şi stilistic, delimitând la nivel discursiv două tipuri de *marcatori pathemici*:

a. *lexicali:*cuvinte fără componenta semică *afectiv*, dar cu potenţial afectogen: termeni conotaţi la nivel endoxal cu valoare afectivă disforică (aşa- numitul „vocabular al dezastrului" (*"disaster" vocabulary*, Ungerer 1997: 314-315) (ex.: *moarte, victimă*), termeni marcaţi euforic (ex.: *libertate*, *viaţă*); adjective/adverbe evaluative afective (disforic/euforic) (*inadmisibil*, *îngrozitor* etc.); cuantificatori (cu funcţie de amplificare/intensificare) (adverbe, numerale, pronume etc.): *mii*, *sute*, *an de an*, *toţi*, *mulţi*, *puţini*, *nimeni*, *niciunul* etc.; deictice spaţiale sau temporale (*acum*, *aici* etc.), care precizează, de cele mai multe ori, poziţia sursei afectogene în raport cu subiectul implicat etc.

b. *retoric-stilistici:* enunţuri care nu conţin termeni pathemizatori, dar care pot produce efect pathemic, prin activarea unor mecanisme stilistice variate (figuri de construcţie, figuri semantice; figuri de gândire etc.)[4].

Toţi aceşti indici de pathemizare permit reconstituirea unui fundal afectiv, dominat de anumite afecte (euforice sau disforice), specific discursului în cauză, urmărind inducerea strategică a unei anumite stări afective destinatarului/receptorului, în acord cu tema de discuţie (*inferenţa emoţională,* în termenii lui F. Ungerer[5] (1997: 314 ş.u.) şi cu scopul extradiscursiv urmărit.

2. Construcţia retorică a fricii în *Legenda duminicii*

Plecând de la aceste principii teoretice, propunem în cele ce urmează o scurtă analiză retorico-stilistică a funcţionării discursive a emoţiei într-un text reprezentativ pentru cultura românească veche, *Legenda duminicii.* Dată fiind dimensiunea relativ extinsă a textului, analiza nu este exhaustivă, ci exponenţială, având în vedere doar prima jumătate (1^r- 5^v) a textului (construit, de altfel, după cum vom vedea, după un principiu repetitiv).

[4] Pentru detalii, vezi Stoica 2012b: 86-87.

[5] *Inferenţa emoţională* presupune informaţia afectivă indusă unui receptor prin activarea la nivel discursiv a unui set complex de principii de identificare şi funcţionare a parametrului pathetic (Ungerer 1997: 307-328).

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

Metodologic, din punctul de vedere al analizei discursului, ne interesează:
(a) identificarea *emoţiei/ emoţiilor* care „colorează” discursul (cu efect pathemic);
(b) organizarea discursivă a emoţiilor în cadrul discursului (parcursul emoţional, izotopii afective);
(c) reperarea mărcilor şi a mecanismelor pathemice, lexico-semantice şi retorico-stilistice, prin care afectul/afectele sunt aduse în prim plan în spaţiul pluridimensional al textului (şi al contextului în care se integrează).

Am ales acest text în virtutea caracterului său reprezentativ pentru profilul cultural, mental şi afectiv al epocii vechi româneşti. Text polifonic şi polivalent, *Legenda Duminicii*[6], se înscrie în linii largi în aşa-numita literatură apocaliptică, reflectând o realitate recunoscută pentru perioada medievală: sensibilitatea religioasă. Aşa cum s-a subliniat, prezenţa sacrului în viaţa cotidiană a omului vechi este normală, funcţionând drept reper existenţial fundamental; divinitatea este instanţa autoritară, tutelară, supremă, la care indivizii umani se raportează în mod curent; modelul mental, etic-comportamental, social şi individual se defineşte prin religie (vezi şi Le Goff 1986: 7).

Dimensiunea *religioasă* reprezintă în epoca veche un topos constitutiv pentru universul mental românesc, circumscriindu-se unei *culturi* care-i atribuie o valoare *afectivă*; ca urmare, prezenţa componentei emotive (concretizată în marcatori de pathemizare) într-un text de tip religios are un caracter firesc, aşteptat şi chiar determinant pentru organizarea discursivă de ansamblu.

Textul apocrif (atestat la sfârşitul secolului al VI-lea, cunoscut şi răspândit mai apoi în diverse versiuni în tot spaţiul creştin european) reprezintă o epistolă atribuită lui Hristos şi adresată tuturor creştinilor, cu scop moralizator. Textul reaminteşte câteva principii fundamentale ale dogmaticii creştine, centrate pe respectarea poruncilor divine şi a regulilor de comportament moral în cadrul comunităţii şi conţine o serie de sancţiuni dure în cazul nerespectării acestor norme de conduită creştină. (Vom avea în vedere prima versiune românească a textului, datând din 1601).

În literatura critică de specialitate, a fost remarcată o anume „lipsă de compoziţie a textului” (Cartojan 1974 I: 103), caracterizat prin „repetiţii, lipsă de tranziţie” (ibid.). Într-adevăr, la nivelul de ansamblu al structurii textului,

[6] „la lettre relève de plusieurs genres littéraires à la fois: l’apocalyptique, l’apocryphe, la prophétie, la lettre, la sermon sur l’obligation dominicale, et le code legislatif antique, lesté de bénédictions et de malédictions” (Esbroek 1989, p. 267, *apud* Timotin 2005: 257); „*Legenda Duminicii* are privilegiul de a fi un text adresat unui public foarte diversificat, a cărui difuzare nu este legată de o operă anumită: este un catehism, un text apocaliptic, o amuletă sau un talisman; îndeplineşte, după caz, rolul de carte de învăţătură, de predică, răspunde curiozităţilor privind sfârşitul lumii, este asimilat unui text care poate proteja împotriva oricărei forme de rău şi, spre deosebire de molitve, nu mai impune medierea unui terţ” (Timotin 2005: 266).

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

acesta se prezintă mai degrabă redundant, repetitiv, puţin riguros în dispunerea ideilor/temelor. Această aparentă deficienţă stilistică, însă, se justifică şi serveşte efectului primordial vizat al textului – cel pathemic. Construcţia retorică a textului focalizează pregnant şi insistent pathosul, iar repetiţiile, recurenţele, generează în plan discursiv un efect de amplificare, de suprasolicitare tematică şi, implicit, afectivă. Aşa cum s-a subliniat, „motivele circulaţiei apocrifului nu trebuie căutate în virtuţile estetice ale textului, ci, mai degrabă, în temele asupra cărora insistă scrisoarea miraculoasă" (Timotin 2005: 257); tema de discurs, topicul, fundamental în construcţia pathemică a unui discurs, este unul extrem de sensibil pentru mentalul afectiv al epocii vechi, ceea ce justifică succesul acestui tip de text.

În ansamblu, fiind vorba în primul rând de un text *apocaliptic*, afectul prototipic care se delimitează şi care domină construcţia pathemică a textului este *frica,* emoţie de altfel recurent activată în context religios, pe fundalul cultural şi de mentalitate al epocii vechi (Stoica 2012 b: 217-254). Frica de tip religios implică o dimensiune evaluativă specială. Evenimentul stimul nu mai este atât un pericol real sau iminent (cauză afectogenă standard[7]), cât încălcarea unor norme active în raportul autoritar *divin-uman. Frica* în context religios este determinată frecvent de viziunea escatologică curentă în epoca veche, care acorda divinităţii o forţă punitivă ameninţătoare (menită să determine un comportament uman în conformitate cu normele etico-religioase active)[8].

Ca urmare, în organizarea retorică a textului avut în vedere, *frica* este afectul vizat, central şi preponderent; acestuia i se asociază, însă, complementar *mânia,* cele două emoţii apărând lexicalizate complementar în mod curent în textele vechi de factură religioasă, cu o distribuţie bine delimitată: *frica* aparţine umanului, *mânia* divinităţii[9].

Din punctul de vedere al construcţiei retorice, aducerea în prim plan a informaţiei afective se realizează printr-o anume actualizare a *elocuţiei* (lat. *elocutio*) în acord cu topicul*,* implicând o dublă selecţie specifică: lexicală (*copia verborum*), pe de o parte, şi retoric-stilistică (*copia figurarum*), pe de altă parte. Ca urmare, emoţia cunoaşte la nivelul textului dubla ipostază: explicit-lexicalizată, dar, mai ales, implicit-nelexicalizată, reconstruită, pe baza unor termeni cu potenţial afectogen, inseraţi în structuri retoric-stilistice

[7] *Frica* este în sens prototipic o emoţie primară, epistemic-anticipativă (cf. tipologia afectelor la Gordon 1994), definibilă ca *energie psihică subiectivă, cognitiv-evaluativă, polarizată, puternic activ-motivaţională, însoţită de manifestări somatic-comportamentale, declanşată de un stimul afectogen activ, neaşteptat, cu intensitate mare sau explozivă şi durată relativ scurtă* (Stoica 2012 b: 221).

[8] Problema a mai fost discutată în Constantinescu/Stoica/Uţă-Bărbulescu 2010, Stoica 2012 a, vezi şi Mazilu 2001.

[9] Pentru detalii, vezi Stoica 2012 a.

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

expresiv-intensive, axate pe figuri de construcţie şi tropi, care valorifică pathosul. Distribuţia pathemelor delimitează astfel un univers afectiv profund disforic, centrat pe topicul afectiv mai larg al *suferinţei*.

Mecanismul retoric fundamental este cel cumulativ, al amplificării prin repetiţie, vizând o suprasolicitare emoţională. Se delimitează, astfel, de-a lungul întregului text, un (micro-)scenariu repetitiv, circumscris de izotopii afective, care indică un anume parcurs afectiv. Schema textuală implică reluarea unui tipar retoric şi presupune următoarele elemente:

/afirmarea dispoziţiei (sacre)/: **normele** religioase şi de conduită socio-etică, recomandate de dogma religioasă → **încălcarea**/nerespectarea codului moral-religios [deja actualizată şi/sau virtuală] → sfidarea autorităţii divine → ***mânia*** *divină* → **sancţiunea**/pedeapsa [sancţiune morală / sancţiune fizică] → ***suferinţă***. Afecte generate: ***frică*** (colateral *vinovăţie, milă, pocăinţă*).

Epistola indică explicit, încă de la început, emoţia vizată, aşteptată şi justificată în contextul religios al epocii vechi; lexicalizarea este directă şi amplificată intensiv prin colocaţia cu adjectivul *mare*:

(1) „Au lăsat den ceriu la Ierusalim cuvântu şi spunere cu ***frică*** mare” (1^{r}).

În continuare, afectul religios *frică* este implicit, reconstruibil şi nuanţat prin schema textuală mai sus amintită.

Primul pasaj include elementele principale ale scenariului afectiv: [afirmarea normei] – nivel general (*cuvântul scripturii*) + [nerespectarea] şi [sancţiunea]; mecanismul pathemic de bază este cel retoric-stilistic, cu accent pe figurile sintactice, pe frazarea dinamică, prin juxtapunere sau joncţiune repetitivă; repetiţia se realizează ca anadiploză sau anaforic:

(2) „Tremeş şi a treia scriptură, multe lucrure şi seamne lăsaiu spre **voi**, e **voi** ***nu***-şi ***vă încredzut*** şi ***nu*** vă ***pocăit, nece*** cuvântul îngerului meu ***n-aţi ascultatu, nece înţeleasetu***” (1^{v})

(2’) → /sancţiune/
„Ceriul şi pământul se va schimba, iară cuvântul meu nu va trece în veacu” (1^{v}).

În anunţarea sancţiunii, ceea ce se remarcă este formularea de tip sentenţă, cu un puternic caracter alethic, imuabil şi incotenstabil; se remarcă şi jocul timpurilor verbale: trecut vs. viitor, timpuri reale, focalizând ideea unui adevăr universal, direct verificabil.

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

Scenariul retoric-argumentativ afectiv continuă cu o detaliere a sancţiunii divine:

(2”) /justificare/ (*că*)**; /încălcarea normei / – nivel general** (*dereptu faptele voastre celea multele*) → **/sancţiune – explicitare/ –** afect vizat /***suferinţă***/ → /***frică***/

„**Că,** *dereptu faptele voastre celea multele*, eu voi lăsa şi voiu tremete ***ierni greale*** **şi** ***geruri*** **şi** ***foamete*** **şi** ***lăcuste*** **şi** ***omide*** **şi** ***tuse rea***”. (1^r – 2^r)

În acest pasaj, efectul pathemic este amplificat prin lexicalizare; elementele lexicale sunt termeni cu potenţial afectogen, care permit reconstruirea unui univers afectiv profund disforic; decodarea este concretă, afectul anunţat implicit fiind *suferinţa* (*fizică*). Afectul vizat/generat imediat este *frica: ierni greale, geruri* [~ frig]; *foamete, lăcuste, omide* [~ foame]; *tuse rea* [~ boală]. Ca şi mai sus, mecanismul sintactic de focalizare, cu funcţie intensificatoare este repetiţia conectorului *şi...şi....şi....şi.*

Pasajul imediat următor **(3)** reia schema-tip ***/normă/–/încălcare/ → /sancţiune/***, însă, în acest caz, schema este particularizată: norma este *mila/milostenie* (afect recomandat de dogma creştină), iar încălcarea este (păcatul) *nemilei*):

(3) /normă – nivel particular – ***mila*****/; /încălcarea normei/ –** afect secundar vizat **–** */mila/*

„*[Derep]//t ce nu aveţi milă*. ***Mişeii plângu*** după **voi** e **voi** nu-i ***miluiţi***.
Pre Dzeu*,* sâmtu limbi cealea ce n-au leage, ***acelea*** încă *dau* **milostenie**, e ***voi*** **milostenie** *nu aveţi*!” (2^r).

Pasajul mizează pe suprasolicitarea afectivă, afectul central fiind *mila,* emoţie care se înscrie în registrul moral-afectiv recomandat de dogma creştină; ea este adusă în prim plan explicit, prin lexicalizare directă, cumulativă, prin mecanismul retoric al parygmenonului/repetiţiei lexicale: *milă, milui, milostenie,* dar şi implicit: *(a)* pe de o parte prin lexicalizare: prezenţa unor termeni de conduită emoţional-expresivă: *plâng,* sau cu potenţial afectiv disforic: *mişeii*, *(b)* pe de altă parte, prin construcţia retoric-emfatică a frazelor: figura de bază rămâne paralelismul sintactic, în cadrul căruia anadiploza focalizează intensiv şi în oglindă destinatarul (*voi*) şi afectul-normă vizat *milostenie,* în structuri negative, antitetice: *acelea .... dau, ...voi .... nu aveţi*. Efectul pathemic intensiv-expresiv este amplificat prin construcţia dinamică a întregului pasaj, care asociază frazele scurte, afirmative cu o succesiune de fraze exclamative, reluând anaforic invocaţia retorică a divinităţii: *Pre Dzeu.*

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

Schema retoric-afectivă este repetitivă; ca şi mai sus **(2”)** tiparul include */justificare/ - /încălcarea normei/ - /sancţiune/* (particularizată ca retragere a *milei* divine):

(3’) /justificare/ – /încălcarea normei/ – nivel general → /sancţiune/ – afect vizat **– *//suferinţă/ → /frică/***

„***Pre Dzeu***, leamneloru-vă dedu plod de rodescu;
dereptu faptele voastre cealea realele iară le **voiu seca**.
Şi, *dereptu greşalele voastre cealea multele*, râurele şi izvoarele **voiu seca**, şi,
Prin fărădeleagea voastră ceaea multa, înţeleageţi, **nemândriloru**, că **nu** simteţi **înţelepţi**!” (2^{r-v}).

Mecanismul pathemic fundamental de amplificare rămâne repetiţia: lexicală – *voiu seca* – sau lexico-semantică: asocierea sintagmatică a sinonimelor *(ne)mândru – nu... înţelept,* focalizând cuvinte cu potenţial afectiv disforic; efectul intensiv-expresiv este potenţat prin adresarea directă, prin succesiunea propoziţiilor scurte, coordonate. Afectul care se poate reconstrui este *suferinţa* şi, odată cu el, *frica.*

Pathosul este intensificat treptat prin climax retoric-expresiv. Următorul pasaj **(4-5)**, mai amplu, structurat, la nivel frastic, interogativ şi exclamativ, focalizează ideea nerespectării normei divine; se remarcă anafora elementelor lexicale negative: *nu ştiţi, neînţelepţiloru,* dar şi repetiţia circulară a verbelor (cu jocul morfologic al timpurilor verbale – trecut-prezent) *nu le ţinrutu, nu le ascultat/ nu le ţineţi, nu le ascultaţi,* care creează un efect pathemic disforic:

(4) /normă – nivel general/; /încălcarea normei/

„*Dedu-vă leage,* ***nece*** *o dzisă de-ale meale* ***nu feacetu*** *şi* ***nu*** *le* ***ţinrutu*** *şi* ***nu*** *le* ***ascultat***” (2^{v}).

(4’) /normă – nivel particular – respectarea zilelor de vineri şi duminică/ + /justificare/; /încălcarea normei/ – afecte secundare vizate **– *//milă/*, /– *recunoştinţă/ → /vinovăţie-ruşine/*; /reafirmarea normei/**

„***Nu ştiţi, neînţelepţiloru,*** că în Vererea Mare ainte feciu omu întâie, Adamu, de-l feciu în chipul mieu?
Nu ştiţi, neînţelepţiloru, *că* ***sfânta*** *dumenrecă* mearse arhaghel Gavrilu în cetatea Naza<re>tului de spuse ceii ***feate preacurate*** că va naşte Hristos?
Sfânta *dumerecă mă* ***botedzaiu*** la apa Iordanului cu ***Sfântul*** *Ioan* şi ***miru sfântu*** vă dediu ***voao*** leage, e ***voi*** scriptura ***nu ţinreţi*** şi ***nu ascultaţi****!*
Nu ştiţi că ***sfânta*** *dumerecă* voiu giudeca viii şi morţii*?*

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

Nu ştiţi *că Venrerea Mare* ***eu mă răstigniiu printru voi****, cu* ***suliţa*** *mă* ***împunseră*** în coaste, cu trestie ***mă ucidea*** pre capu, e în mâru şi în picioare ei-***mi bătură găvoazde*** e cu ***oţăt*** şi cu ***fiiare mă*** *adăpară,* dereptu să lasu voao leage, şi mă lasaiu în **ticală***?*

Derept ce ***nu aleageţi sfânta*** *dumerecă* şi să aleageţi ***sfânta*** *venreri*, ce ***lucraţi sfânta*** *dumerecă?*
Pre Dzeu*,* am lăsatu voao şase dzile de lucru, iară ***sfânta*** *dumerecă* ***să nu lucre***, ce să să ***ceaie*** de păcate, câte au faptu într-aceale şase dzile!" (2^{v}-3^{r}).

În acest pasaj mai amplu, emoţiile reconstituibile sunt unele colaterale *fricii* în contextul religios: pe de o parte, este *ruşinea/ vinovăţia,* implicit decodată la nivel lexical, prin prezenţa unor termeni ce trimit la un domeniu sacru de referinţă, validat euforic, pozitiv (crearea omului, Bunavestire, botezul lui Iisus): *sfânta dumerecă* (repetat), *miru sfânt, feate preacurate, mă botedzaiu;* pe de altă parte, *ruşinea/ vinovăţia* asociată *milei;* pathemizarea se obţine prin selecţia unor termeni cu potenţial afectiv disforic, care refac scena sacrificiului hristic, circumscrişi unui vocabular al *suferinţei: mă răstignii, suliţă, mă împunseră, mă ucidea, bătură găvoazde, oţet, fiiare* etc., într-o succesiune descriind un climax intensiv, care culminează (pe poziţia finală, forte, interogativă) cu un termen afectiv propriu-zis, *ticală* „suferinţă". Realitatea descrisă este *generozitatea divină* (implicând afectiv *dragoste*); afectul vizat este *nerecunoştinţa umană,* de unde *vinovăţia;* a se remarca, de asemenea, jocul opozitiv al pronumelor : *mă, mieu – voi, voao.*

Următorul pasaj **(4")**, mai amplu, aduce în prim plan sancţiunea, expresie a mâniei divine, menită să impresioneze prin activarea suplimentară a unor centri afectivi sensibili ai mentalităţii religioase populare, tradiţionale; impactul emoţional este, astfel, amplificat.

Inventarul sancţiunilor divine este unul recognoscibil la nivelul doxei epocii vechi, fiind recurent în literatura escatologică de tip religios (dogmatică, scripturistică, dar şi apocrifă) sau în reprezentările plastice, iconografice[10]. Pedeapsa sacră (pentru neascultare) poate implica o suferinţă fizică, concretă, refuzul odihnei veşnice, exsangvinarea (sângele – seva vieţii), dar şi suferinţe spirituale: retragerea protecţiei/dragostei divine; refuzul comuniunii cu

[10] Într-o analiză de detaliu dedicată unui apocrif similar, *Apocalipsul Maicii Domnului,* se remarcă acest caracter stereotip al inventarului de sancţiuni divine: „[apocriful] trebuia să răspundă orizontului de aşteptare al unui public nu foarte elevat, care să se lase impresionat de imaginarul înfricoşător etalat, fără a-şi pune serios problema caracterului canonic şi veridic al textului. [....] textul trebuia să fie alcătuit din elemente recognoscibile; chinurile păcătoşilor descrise în *Călătoria Maicii Domnului la iad* nu conţin elemente originale faţă de reprezentările infernale curente aşa cum apar ele în iconografie sau în alte texte de aceeaşi factură" (Dima 2012: 186).

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

Dumnezeu, al hierofaniei (sancţiunea cu cele mai grave consecinţe, pentru că implică anularea şansei la mântuire, Mazilu 2001: 338)[11].

(4”) sancţiune – afect vizat - ***/suferinţă/ → /frică/***

(a) [suferinţa iadului]

„Iară cela ce ***va lucra sfânta*** *dumerecă,* aceluia să doseaşte ***focul de veac***, unde ***vor scrâşca cu dinţii*** şi în ***viermii ceia neadormiţii.***

E cela ce va ţinrea *şi* va cesti *şi* va posti *cu* ***curăţie,*** aceluia se va da ***dulceaţa raiului***” (3^{v})

(b) [anathema divină]

„Şi voiu şedea în ***scaunul slaveei mele*** şi **voiu blăstăma** cu ***mâra mea*** ceaea ***înralta*** şi cu ***scaunul mieu*** cela ***sfântul***” (3^{v})

(c) [exsangvinarea]

„Ce voi nu veţi ţirea *şi* nu ve//ţi cinsti ***sfânta*** *dumerecă* şi ***sfinţii miei*** ceia ***marii,*** e eu voiu lăsa, *dereptu necredinţa voastră,* ***fieri iuţi*** *şi* ***şărpi cu câte doao capete*** *şi* ***gurile*** lor de ***focu*** vor fi, de ***voru suge*** *trupurele voastre*” (4^{r}).

(d) [anathema divină]; [reafirmarea normei; prohibiţia]

„Şi **să fie blăstematu** omul cela ce nu-ş va lăsa lucrul său simbătă denr-al noaole ceas pânră luri demenreaţă de să meargă la besearecă cu toată fomeaia seara şi demenreaţa şi la letughie de să se roage cu ***frică*** / cenreşi cu greşalele sale. Iară miercurea şi venreri să postiţi şi să le ţinreţi cu ***curăţie*** şi ***să slăviţi*** numele miu. Aceluia i se va da ***dulceaţa raiului***” (4$^{r\text{-}v}$).

(e) [ploaia de foc]

„Iară, se nu le ţinruretu şi scriptura sfântă să nu o ascultaret, aşa-mi agiute ***braţele meale*** şi ***veşmântul miu*** cela ce stă asupra ***mea*** şi ***cununura*** ceaea ***sfântă*** ce stă în ***capul miu*** cela preacuratul*,* alte tremeatere nu ***voiu tremeate*** la voi, ce ***voiu deşchide ceriul*** de ***voiu lăsa*** *o* ***ploaie de foc*** // în luna lui priere, a şaptesprădzeace dzi, de ***va arde*** *plodul* de spre ***pământu totu***” (4^{v}-5^{r})

[11] Pentru o analiză retoric-pragmatică a blestemului ca parte integrantă, convenţională, a formularului dispoziţiilor testamentare în epoca veche, vezi Constantinescu/Stoica/Uţă-Bărbulescu 2010.

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

(f) [exangvinarea; interzicerea odihnei veşnice]

„Şi ***voiu tremeate*** iară spre voi nişte ***pasări cu capetele cât de bou şi peanele lor*** vor fi ***ca o cosiţă de muiarea despletită,*** de ***voru suge sângele*** den trupurele voastre de veţi fi ***ca neşte icoane.*** Şi veţi mearge la murmântele morţiloru voştri de ***veţi plânge*** şi veţi dzice: „*Ieşiţi, morţi, de priimiţi şi noi la voi, că nu putem* ***răbda*** *ceaste* ***fieri iuţi!***", de veţi vedea atunce că e ţinrutul mieu / tutindiri." (5^{r-v})

(g) [întunericul veşnic]

„Şi ***voiu întoarce lumina soarelui*** de cătră voi de va fi ***întunrearecu*** de ***vă veţi giunghea*** aden voi" (5^{v}).

(h) [retragerea protecţiei/ dragostei divine; refuzul hierofaniei]

„Şi ***voiu tremeate*** glas din ceriu cu **mânie** *şi-m* ***voiu întoarce faţa de cătră voi*** să nu audzu ***plângerile*** voastre" (5^{v}).

Formal, pasajul sancţiunii divine ia aspectul unei anatheme sacre, moment în care climaxul intensiv-expresiv atinge punctul maxim. Textul conţine un blestem extins, pasaj discursiv stereotip şi recurent în epoca veche (parte obligatorie din formularul standard al dispoziţiilor testamentare). Formula explicită de anunţare a sancţiunii (*să fie blestemat omul...*, *voiu blestema*), elementele descriptive care conturează imaginea divinităţii mânioase, inventarul de pedepse sacre, toate se înscriu şi se subordonează, aşadar, unui tip discursiv stereotip, uşor recognoscibil. Însă, în apocriful analizat, pasajul anathemei divine nu este unul minimal (aşa cum se întâmplă în economia tipică a textului testamentar), ci reprezintă partea esenţială, reluată sub diverse forme până la finalul textului, de maximă forţă discursivă, unde se focalizează întreaga intensitate pathemică.

Forţa imprecaţiei divine este o expresie a voinţei şi autorităţii sacre, iar accentul intensiv-expresiv este maxim; a se remarca, astfel, reprezentarea detaliată a divinităţii cu toate atributele exterioare definitorii (*capul, braţele, mâra*) şi de autoritate (*scaunul, mâra, veşmântul, cununa*); colocaţiile adjectivale *înalt, sfânt, preacurat, slavă*, ca şi prezenţa redundantă, emfatică, a posesivelor focalizează ideea de autoritate şi forţă. Afectele generate sunt /*respect*/ (reconstruibil) şi */frică*/, lexicalizat direct, explicit: *să să roage cu* ***frică*** (**(b), (d)**).

Schema discursivă se desfăşoară după un principiu repetitiv-alternativ: o sancţiune este urmată de anunţarea anathemei sacre (**b**), urmată la rândul ei de o altă sancţiune (sau reluarea aceleiaşi sancţiuni, într-o formă extinsă: **c, f**), cu o reafirmare a blestemului divin (**d**).

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

În tot acest fragment, pathemizarea se realizează indirect, implicit, prin apelul la anumite mecanisme lexico-semantice şi stilistice de amplificare afectivă.

Lexical, se remarcă cuvintele cu potenţial afectiv disforic (încadrându-se în aşa-numitul vocabular al „dezastrului”, vezi *supra*), ce actualizează principiul homocentric (*viaţă* sau *moarte*) (Ungerer 1997: 314-315), esenţial în conturarea inferenţei emoţionale a receptorului; acesta face referire la un imaginar creştin tradiţional, recurent, reconstituind ***spaimele escatologice*** (**e**)*:* (*ploaie de foc, a arde*) sau ***chinurile iadului*** (**a**): *focul, scrâşca cu dinţii, viermii* [→ suferinţă fizică]; de asemenea, colocaţiile calificative, actualizând în plan semantic trăsătura /*etern*/, emfatizează ideea suferinţei continue, neîntrerupte: *de veac, neadormiţi.*

Un mecanism stilistic de intensificare expresivă este şi antiteza, plasând în opoziţie cele două dimensiuni ale spaţiului sacru: iadul – raiul: *focul de veac* vs. *dulceaţa raiului* (**a**); este vorba de stereotipii lexicale, care conturează izotopia afectivă *suferinţă → nefericire eternă; bucurie, plăcere → fericire veşnică*.

Pathemizarea disforică este hipermarcată în special în tratarea motivului apocaliptic stereotip al exsangvinării; acesta este introdus **(c)** şi reluat în detaliu, amplificat şi dramatizat într-un pasaj particular **(f)**, unitar din punct de vedere stilistic.

Încărcătura afectivă este amplificată prin apelul la imagini concrete, vizuale, care refac un scenariu escatologic bine fixat în mentalitatea tradiţională, actualizând sancţiunea aspră a exsangvinării cu refuzul odihnei veşnice.

Frica se poate reconstitui lexical, prin termeni validaţi afectiv disforic în context religios, trimiţând la un bestiar cu potenţial afectogen profund negativ: *fieri iuţi, şărpi cu două capete* **(c)**, *păsări cu capete cât de bou* **(f)**, indicând suferinţa fizică: *vor suge trupurile voastre* **(c)**, reluat mai explicit în pasajul **(f)**: *vor suge* ***sângele*** *din trupurile voastre.* În acest al doilea fragment, se delimitează o izotopie afectivă a *fricii,* indicată şi de prezenţa suplimentară, explicită, a unor termeni afectivi propriu-zişi (*a răbda*) sau de conduită emoţional-expresivă disforică (*a plânge, plângeri*). Totodată, efectul pathemic este intensificat retoric-stilistic prin prezenţa comparaţiilor concrete, expresive, mizând pe forţa detaliului vizual; elementele cu care se face analogia trimit la un univers referenţial familiar (domestic/familial/religios), uşor recognoscibil, subiectiv şi încărcat afectiv (*cât de bou, ca o cosiţă de muiare despletită, ca neşte icoane*). Intensificarea pathemică este potenţată şi prin prezenţa stilului direct, frază imperativă, exclamativă, cu efect de dramatizare: *Ieşiţi, morţi, de priimiţi şi noi la voi...* Ca de-a lungul întregului text, afectul indirect descris este *suferinţa,* iar cel vizat este *frica.*

În finalul acestui pasaj, într-un climax intensiv-afectiv, se adaugă alte două pedepse care se înscriu în seria obişnuită a sancţiunilor escatologice,

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

amplificând efectul emoţional şi accentuând *frica:* trecerea se face dinspre sancţiunea fizică: întunericul veşnic – moarte **(g)** (unde emoţia este reconstituibilă lexical, prin elemente cu potenţial afectogen disforic: *voi întoarce lumina soarelui - întunrearecu, vă veţi giunghea aden voi*) – spre cea spirituală **(h)**: retragerea protecţiei/a dragostei divine şi, implicit, refuzul hierofaniei – sancţiunea maximă (vezi *supra,* Mazilu 2001: 331): *-m voiu întoarce faţa de cătră voi, să nu audzu* – formă de manifestare a *mâniei* divine, explicit lexicalizate: „cu *mânie*".

Fragmentul se încheie interogativ-negativ, cu reafirmarea circulară, sintetică, a normei, a dispoziţiei divine:

(5) [reafirmarea normei]
„*Pren ce nu* ***cinstiţi sfânta dumerecă şi sfinţii miei***?" (5^{v}).

După cum se poate observa, forţa pathemică a textului în discuţie mizează pe efectul intensiv al repetiţiei ca mecanism general. Schema textuală/micro-scenariul afectiv mai sus anunţat(ă): *normă – încălcarea normei* – [*mânia divină*] – *sancţiune* (particularizată sub forma *anathemei sacre*) → *suferinţă* – ***frică*** – este reluat(ă) şi în continuare, de-a lungul întregului text apocrif (şi în 6^{r}-10^{r}), într-o construcţie discursivă repetitivă şi, în aparenţă, redundantă. Întregul text reafirmă şi reia pathemizat elemente stereotipe ale dogmaticii creştine tradiţionale bine integrate în reprezentările mentale ale omului vechi. Structurile stereotipe, pe alocuri clişeizate, atât la nivelul expresiei, cât şi la nivelul sensurilor endoxale, devin mecanisme argumentative, pe de o parte, uşor manevrabile, pe de altă parte, uşor reperabile, recognoscibile, putând convinge prin caracterul familiar. Pathosul este amplificat prin inovaţiile lexical-stilistice ale acestei scheme stereotipe.

3. Concluzii

Analiza de faţă repune în discuţie şi subliniază importanţa dimensiunii pathetice în organizarea şi funcţionarea discursivă a unui text şi, în mod special, rolul argumentativ de tip special deţinut de componenta afectivă. Afectele devin mecanisme argumentative forte atunci când se subordonează unui topic discursiv şi unui context cultural/mental care justifică intrinsec o validare afectiv-subiectivă (aşa cum este dimensiunea *religioasă* în epoca veche românească).

Această funcţionare specifică a pathosului este confirmată de analiza avută în vedere. În *Legenda duminicii,* pathosul este dimensiunea retoric-argumentativă dominantă şi determină întreaga organizare textual-discursivă. Tiparul compoziţional repetitiv, mizând pe amplificarea prin adăugire, aparentul

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

caracter stilistic redundant, „lipsa de compoziţie”, sunt rezultatul focalizării componentei afective. Importantă nu este urmarea unui tipar structural bine definit, obligatoriu „coerent”, ci impactul intensiv-expresiv obţinut prin amplificare, acumulare. Aşadar, justificarea şi scopul discursiv primordial este *pathemizarea*, iar o modalitate eficientă de pathemizare este reiterarea unui micro-scenariu afectiv, focalizând un anume univers de credinţe (Charaudeau 2000: 130-131) bine fixat în mentalitatea populară (un imaginar religios familiar valorizat afectiv). Asemenea multor apocrife religioase, adeseori polifonice, *Legenda Duminicii* este, printre altele, un text moralizator, o carte de educaţie moral-religioasă, având drept ţintă „educarea” în spirit creştin, prin reactivarea unui anume comportament în acord cu norma religioasă. Acest scop *extradiscursiv* se poate atinge prin activarea unor mecanisme *discursive* de pathemizare, având în centru afectul *frică* de tip *religios,* emoţie *hiperconceptualizată* în epoca veche (reflectând o anumită mentalitate circumscrisă cultural şi istoric, vezi Stoica 2012 b: 218-254). După cum s-a putut observa, acest afect este reperabil de-a lungul întregului text atât prin lexicalizare directă, dar, mai ales, prin lexicalizare indirectă şi prin mecanisme retorico-stilistice.

Pathosul constituie, aşadar, o dimensiune constitutivă a oricărui text; rolul şi locul pathosului în plan discursiv este esenţial, putând impune nu numai o anumită selecţie a mijloacelor lexicale sau stilistice, ci şi organizarea de ansamblu, construcţia întregului text. Topicul şi fundalul cultural-mental pe care acesta se proiectează pot determina în mod definitoriu funcţionarea retoric-discursivă specifică.

SURSE

Legenda Duminicii, studiu monografic, ediţie şi glosar de Emanuela Timotin, Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, 2005.

BIBLIOGRAFIE

Cartojan, Nicolae, 1974, *Cărţile populare în literatura românească,* Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 2 vol.

Charaudeau, Patrick, 2000, „Une problématisation discursive de l’émotion”, în Plantin, Christian, Marianne Doury, Véronique Traverso (éds.) 2000: 125-155.

Constantinescu, Mihaela, Gabriela Stoica, Oana Uţă-Bărbulescu, 2010, „Le macroacte testamentaire roumain du XVIIe siècle dans l’espace européen. Stéréotypie et innovation”, *Diversité et identité culturelle en Europe.* Tome 7/1, Bucureşti, Editura Muzeului Literaturii Române, p. 65-98.

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)

Dima, Cristina-Ioana, 2012, *Apocalipsul Maicii Domnului,* studiu monografic, ediţie şi glosar, Bucureşti, Editura Academiei.
van Esbroek, M., „La lettre sur le dimanche, descendue du ciel", în *Analecta Bollandina,* CVII, 1989, p. 267-284.
Le Goff, Jacques, 1986, *Pentru un alt ev mediu*, Bucureşti, Editura Meridiane.
Kerbrat-Orecchioni, Catherine, 2000, „Quelle place pour les émotions dans la linguistique du XXe siècle? Rémarques et aperçus", în Plantin, Christian, Marianne Doury, Véronique Traverso (éds.) 1997: 33-74.
Mazilu, Dan Horia, 2001, *O istorie a blestemului*, Iaşi, Editura Polirom.
Plantin, Christian, 1998, „Les raisons des émotions", în Bondi, M. (ed.), *Forms of argumentative discourse/ Per un'analisi linguistica dell'argomentare*, Bologna, CLUEB, p. 1-29.
Plantin, Christian, 2011, *Les bonnes raisons des émotions. Principes et méthode pour l'étude du discours émotionné*, Berna, Peter Lang.
Platin, Christian, Marianne Doury, Véronique Traverso (éds.), 2000, *Les émotions dans les interactions,* Lyon, Presses Universitarires de Lyon.
Stoica, Gabriela, 2010, „Afectivitatea din perspectivă retorico-argumentativă. Aplicaţie pe un vechi text românesc", în *Studii şi cercetări lingvistice,* LXI, nr. 2/2010, p. 192-204.
Stoica, Gabriela, 2012a, „Afecte şi lexic afectiv în context religios (secolele al XVII-lea – al XVIII-lea)", în Constantinescu, Mihaela-Viorica, Gabriela Stoica, Oana Uţă-Bărbulescu (eds.), *Modernitate şi interdisciplinaritate în cercetarea lingvistică. Omagiu doamnei profesor Liliana Ionescu-Ruxăndoiu*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 479-492.
Stoica, Gabriela, 2012b, *Afect şi afectivitate. Conceptualizare şi lexicalizare în româna veche,* Bucureşti, Editura Universităţii Bucureşti.
Timotin, Emanuela, 2005, *Legenda Duminicii,* studiu monografic, Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, 2005.
Ungerer, Friedrich, 1997, "Emotions and emotional language in English and German news stories", în Niemeier, Susanne, René Dirven (eds.), *The language of emotions,* Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, p. 307-328.

Gabriela STOICA
Universitatea din Bucureşti
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-V2881 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:48 UTC)